

ברכת חתנים - מהותה וגידרה

הרב פרופ' נריה גוטל

שיטת הרמב"ם בהגדרת ברכת חתנים,¹ בבירור מהותה ועיקר עניינה, כמו גם בהכרעת דינה, מצריכה עיון, ביאור ובירור. בשני מקומות עוסק הרמב"ם, בהרחבה, בעניינה, ואלה הם:

בהלכות ברכות (ב, ט-יא), במסגרת 'הוספות' שונות לברכת המזון:

בבית חתנים מברכין ברכת חתנים... בכל סעודה וסעודה שאוכלים שם, ואין מברכין ברכה זו לא עבדים ולא קטנים... ברכה זו שמוסיפין בבית חתנים היא ברכה אחרונה משבע ברכות של נישואין, במה דברים אמורים כשהיו האוכלין הם שעמדו בברכת נישואין ושמעו הברכות אבל אם היו האוכלין אחרים שלא שמעו ברכת נישואין בשעת נישואין מברכין בשבילם אחר ברכת מזון שבע ברכות כדרך שמברכין בשעת נישואין, והוא שיהיו עשרה וחתנים מן המנין. ואלו הן שבע ברכות: ברוך... יוצר האדם... שהכל ברא לכבודו... אשר יצר את האדם... שוש תשיש... שמח תשמח... אשר ברא ששון ושמחה...

בהלכות אישות (י, ג-ה), במסגרת הליך הנישואין:

וצריך לברך ברכת חתנים בבית החתן קודם הנישואין והן שש ברכות ואלו הן:² ברוך... שהכל ברא לכבודו... יוצר האדם... אשר יצר את האדם בצלמו... שוש תשיש... שמח תשמח... אשר ברא ששון ושמחה... ואם היה שם יין... מברך על היין תחלה... ונמצא מברך שבע ברכות... ואין מברכין ברכת חתנים אלא בעשרה גדולים ובני חורין...

¹ ראה שאילתות, שאילתא ט"ז: "מאי ברכת חתנים, איכא דאמרי אשר ברא, ואיכא דאמרי שהשמחה במעונו", ולכאורה נראה שהדבר נתון במחלוקת. ברם גירסה זו, לא רק שאינה מופיעה בש"ס אלא שהיא תמוהה - עיין נצי"ב, העמק שאלה, שם, סק"ה; ובביאורים והערות שבמהדורת מירסקי, עמ' קט, הציע כי הדברים מוסבים לבית אירוסין ולא בית חתנים. [ועיין ברשב"א וריטב"א לסוגיית כתובות ז-ח, שהדגישו, כי אין "שהשמחה במעונו" מכלל ברכת חתנים, ולכן אומרה כל י"ב חודש].

² על שינוי סדר הברכות, על שינויי נוסח ועל עצם ההכפלה, ראה במהדורות ר"י קאפח ור"ש פרנקל, על אתר, ובאנציקלופדיה תלמודית, ד, ערך ברכת חתנים, טורים תרמד-תרמה והערות

השוואת ההכרעות, בין לבין עצמן ובין למקורותיהן, מצריכה עיון.

א

שלושה קשיים מרכזיים עולים בדבריו:

ראשית, בהלכות אישות (י, ה) הורה הרמב"ם, כאמור, ש"אין מברכין ברכת חתנים אלא בעשרה גדולים ובני חורין", ואם אין מצוי שם מנין עשרה, כלל לא שייכת אמירת הברכה. לעומת זאת, בהלכות ברכות (ב, ט) הוא מורה, כאמור, לברך ברכת חתנים בכל סעודה וסעודה, ואינו תובע מעמד עשרה לאמירתה.³ תמוה אפוא הניגוד, הכיצד זה בענין אחד - ברכת חתנים - נאמרות הלכות סותרות! יתירה מזאת, עצם פסיקתו בהלכות ברכות, שברכת חתנים נאמרת ללא עשרה היא, לכאורה, נגד משנה מפורשת (מגילה ד, ג) הפוסקת שברכת חתנים אינה נאמרת בפחות מעשרה; ואם כן עצם ההכרעה גופה, צ"ב.

שנית, בהלכות ברכות מצא רמב"ם לנכון להדגיש ש"אין מברכין ברכה זו לא עבדים ולא קטנים", ובכך מנע אותם מאמירת הברכה. בהלכות אישות, לעומת זאת, הוא אינו כותב אלא שגדולים ובני חורין הם אלה היכולים להרכיב את מנין העשרה, בו יכולה הברכה להיאמר, ואולם הוא כלל לא מציין מי יאמר ומי לא יאמר את הברכה. לשון אחר: באופן מובלט השמיט הרמב"ם בהלכות אישות את ענין זהות האומר - שלילת עבדים וקטנים מהאמירה; והשמטה זו, אף היא צ"ב.

³ לכך מטה בבירור חלוקתו של הרמב"ם את שני הנושאים לשתי הלכות נפרדות (ט, י) והדגשתו רק על דין שבע הברכות - ולא על ברכת "אשר ברא" - "והוא שיהיו עשרה"; וכבר כתבו זאת ראשונים ואחרונים בביאור דעתו.

עם זאת ראוי להעיר שבודדים מפרשני הרמב"ם סברו אחרת. כך, מן הראשונים, בספר ארחות חיים (הלכות ברכת המזון, כח) כתב: "והוא שיהיו עשרה - פירוש לא שנא כולהו ז' [ברכות] ולא שנא אשר ברא [לבדה], בעינן עשרה, וכן כתב נמי הר"י בעל המנהל בשם רבו ז"ל כי לאשר ברא דז' ימי המשתה נמי צריך עשרה, דברכת חתנים נקראת, וכן פסק הרמב"ם ז"ל ובמחזור ויטרי וכו'". הרי שמצריך עשרה לברכת "אשר ברא", וזאת גם בדעת הרמב"ם. כך גם, מן האחרונים, מהרש"ל בים של שלמה (כתובות א, יח). ומכל מקום, פרשנותם יחידאית (אף נשמטה מעורכי האנציקלופדיה התלמודית, שם, טור תרמא הערה 129; חידושי הריטב"א - מהדורת מוסד הרב קוק - עמ' סא הערה 41). כאמור, הרוב נטו להפריד בין הדבקים, וכפשטות מיבנה הלכות הרמב"ם.

ושלישית, עולה על כולנה התמיהה הנוגעת לעצם ההגדרה - אותה ברכת חתנים, מהי?
בעוד בהלכות אישות כותב הרמב"ם ש"ברכת חתנים... הן שש⁴ ברכות, ואלו הן...", ומלמדנו
שסידרת כל הברכות היא הקרויה, כחטיבה אחת, ברכת חתנים, לעומת זאת בהלכות ברכות הוא
כותב שברכת חתנים אינה אלא ה"ברכה אחרונה משבע ברכות של נישואין", כלומר ברכת "אשר
ברא ששון ושמחה" היא לבדה קרויה ברכת חתנים, ושאר הברכות אינן אלא "ברכות של
נישואין".⁵ [ולמען הסר ספק, אכן כזו היא לשונו הבהירה של מפרשו, רבנו מנוח, על אתר: "ברכת
חתנים היא ברכת אשר ברא, שהיא אחת מז' ברכות"]. והרי זה פלא: הגדרות שונות למושג אחד!⁶
⁴ "והן שבע כשסודרן על היין ומברך עליו תחילה, ויש מקומות שנהגו להביא הדס ומוסיפו בין היין
לשש הברכות ונמצאו שמונה" (רמב"ם שם, ד).

⁵ כנוסח הנישנה שם (הלכה י) פעמיים.

מאליו מובן כי כקושיות אלה על הרמב"ם, יש לתמוה גם על השו"ע (אהע"ז סב, ד) המצריך תחילה
(סעיף א) עשרה לברכת חתנים שהן "שש ברכות", ואינו מצריך עשרה, ופוסל עבדים וקטנים,
לבסוף (סעיפים ה, ז) מברכת חתנים שאינה אלא ה"ברכה אחרונה מז' ברכות, שהיא ברכת אשר
ברא". אף דבריו - הנסמכים על הרמב"ם - מצריכים אפוא עיון.

⁶ נראה שגם הריטב"א - הקרוב מאוד לשיטת הרמב"ם - התלבט בעניין זה עצמו, הן להגדרה והן
לדין. תחילה מביא הריטב"א את דעת רבותיו המצריכים עשרה לברכת "אשר ברא", והוא עצמו
חולק וסובר שאין צורך בעשרה כשם שאין צורך בפנים חדשות. מתוך כך הוא מתקשה בזיקת
ברכת "אשר ברא" לכלל ברכת חתנים, שהרי בסופו של דבר דינה שונה מהם. ונדחק לומר ד"נהי
דברכת אשר ברא חשיבא מכלל ברכת חתנים והיא חלק ממנה, לא הצריכו עשרה ולא חופה אלא
באומר כל הברכות וכו' ומיהו מפני שהיא מברכת חתנים אין לאומרה אלא עד ז' וכו' וכן אין לומר
ברכת אשר ברא אלא כשיש שם חתן וכלה וכו'" (שלא כ"השמחה במעונו"). כלומר התחבטות
הריטב"א נבעה מכך שמחד, ברכת "אשר ברא" מתוארת כברכת חתנים ומאידך, אינה כמותה בכל
הלכותיה - והרי זה כקושי הנ"ל בשיטת הרמב"ם.

אמנם נכון הוא ששיטת הרמב"ם קשה עוד יותר, שכן דברי הריטב"א צריכים בירור מסברה,
ואולם דברי הרמב"ם צריכים עיון מסתירה מיניה וביה, בהגדרותיו השונות לברכת חתנים. לעומת
הריטב"א שכתב: "אין התלמוד קורא ברכת חתנים אלא כשאומר כל ז' ברכות" [כיו"ב בר"ן:
"משמע לי דאשר ברא בפני עצמו לא מקריא ברכת חתנים"], הרי ברמב"ם הלכות ברכות הנ"ל
מפורש שברכת "אשר ברא" לבדה קרויה ברכת חתנים, ובכך נסתרות לכאורה הגדרותיו. [וראה
במה שהביא הט"ז אהע"ז סב, ד ממחר"ל].

סוף דבר : הכרעות הרמב"ם אומרות דרשני.

ב

בסוגיית כתובות (ז, ב) נאמר ש"מברכין ברכת חתנים⁷ בעשרה כל שבעה... והוא שבאו פנים חדשות", ולעומת זאת אם לא באו "פנים חדשות", אין זה אלא "אפוי שמחה בעלמא" ולכן אומר שהשמחה במעונו ומברך אשר ברא ותו לא (רב אשי שם). והנה, אופיה של ברכת "אשר ברא" הנאמרת לעצמה, טעון בירור: האם היא עדיין נחשבת כחלק מכל השבע ורק מחמת סיבות ונסיבות מסויימות היא נאמרת לבדה ללא יתר השש, או שמא הפרדתה מקנה לה מעמד עצמאי ועתה היא נדונה לגופה. פועל יוצא מחקירה זו: לפי הצד הראשון, הממשיך ורואה בה חלק מהמכלול, יש להניח שדיניה אינם משתנים, ודיניה כדין כל היתר. ברם, לפי הצד השני, המעניק לה עתה מעמד שונה, יש להניח שדיניה עשויים להשתנות.

לאמיתו של דבר נראה כי חקירה זו היא היא יסוד ושורש מחלוקת הראשונים⁸ בדין עשרה לברכת "אשר ברא" הנאמרת לבדה. בגמרא עצמה, כל שהתפרש אינו אלא שאין צורך ב"פנים חדשות" לברכת "אשר ברא", ואולם לא התבאר במפורש אם נצרכים עשרה לאמירת הברכה. הספק ברור: להצרכים, כשם שהם נצרכים לאמירת כל השבע, או לא להצרכים, כשם שלא נצרכו פנים חדשות לאמירתה. לשון אחר: האם ברכת "אשר ברא" הנאמרת לבדה, שונה מחטיבת כל הברכות המצורפות כאחד.

שיטת הרמב"ם בענין זה, ערוכה ופסוקה: לדידו, עשרה נדרשים רק כאשר נאמרים כל שבע הברכות כולן, כחטיבה אחת. לעומת זאת, לאמירת "אשר ברא" לבדה, לא נדרשים עשרה, גם לא נזקקים ל"פנים חדשות" (וראה לעיל הערה 3). משמע, סבור הרמב"ם, שאינו דומה גדר הברכה כאשר היא נאמרת לבדה, לגידרה כאשר היא מצורפת עם שאר ברכות, ומעמדה ודיניה משתנים הילך והילך, בהתאם.

אלא שדוקא מתוך כך, בוקעת ועולה ביתר שאת התמיהה בדבר הגדרת ברכת חתנים. לצד הראשון בחקירה הנ"ל, עוד היה ניתן לדחוק ולומר ש"החלק קרוי על שם הכל", ולכן

⁷ כלומר כל שבע הברכות, כפי שמנוי שם במפורש: "מאי מברך, אמר רב יהודה וכו'".

⁸ לסיכום מחלוקת הראשונים, ראה אנציקלופדיה תלמודית, שם, והערות 128-129. יש להוסיף כי כבר בגאונים משמע שנצרכים עשרה – ראה אוצר הגאונים כתובות ז, ב פסקה עד: "ברכת חתנים כל שבעה בפנים חדשות ובעשרה... והיכא דליכא פנים חדשות בשאר יומי לא מברכין אלא שהשמחה במעונו ואשר ברא לחוד", ולא כתבו שגם העשרה אינם נצרכים. [וראה עוד שם, פסקאות פ, פט; ובשלטי הגבורים על המרדכי, תחילת כתובות].

ברכה אחריתא לבדה, גם היא מכונה ברכת חתנים. לאמור: למרות שזהו שם החטיבה, ואולם מתוך שהדינים שוים, ומתוך שזה 'ליבה' ו'גרעינה', השמות הושוו.⁹ אך עתה שהתברר כי הרמב"ם סבור שברכה אחרונה זו, כאשר היא נאמרת לבדה, אינה דומה בדיניה לכלל הברכות הנאמרות כחטיבה, אזי ודאי לא יעלה על הדעת לכנותה באותו שם, שהרי הם עניינים שונים לחלוטין. פלא אפוא, כיצד יכל רמב"ם, בהלכות ברכות, לקרוא לברכת "אשר ברא" לבדה ברכת חתנים, ובהלכות אישות, לקרוא כך לחטיבת השבע.

ג

ראוי לתת את הדעת למשמעות אמירת שבע הברכות, משך שבעת הימים שאחר הנישואין - כאשר נוכח "פנים חדשות": האם זהו מעמד עצמאי ודין עצמי, השונה משבע הברכות שנאמרו במעמד הנישואין, או שמא זו מעין הכפלתם, שיחזורם, לאור העובדה שה"פנים חדשות" לא נכח בעת הנישואין. לפי התפישה הראשונה, דין אחד וגדר אחד לשבע הברכות הנאמרות בשעת הנישואין, ודין שני ואחר לשבע הברכות הנאמרות משך הימים שאחרי כן, ולא שוו זה לזה אלא בנוסחן בלבד. לפי התפישה השניה, בעומקו של דין זהו ענין אחד, והנאמר בשעת הנישואין חוזר ושב ונאמר גם משך הימים שאחרי כן.

מתוך ביאור רמב"ם לגדר "פנים חדשות" נראה שמוכרע עמו כתפישה השניה, ולדידו מעמד שעת הנישואין "מוחזר" בימים שאחרי. שכך תפישתו, אנו שומעים מהכרעתו, ששמיעת שבע הברכות בנישואין, ולא הנוכחות בסעודה,¹⁰ היא הקובעת. "אם היו האוכלין [בסעודת שבעת ימי המשתה] אחרים שלא שמעו ברכת נישואין בשעת נישואין", אז שבים ו"מברכין בשבילם... שבע ⁹ וראה ר"ן, בדעת הרמב"ן - מכיון ש"אשר ברא" קרויה ברכת חתנים, לכן דינה כמוותה ונצרכים עשרה.

¹⁰ ראה רא"ש כתובות א, יג ובהגה"ה שם; מחבר ורמ"א אהע"ז סב, ז-ח, ולהלן הערה 12.

מעין זה היתה השגת הרמ"ך (הלכות ברכות) על הרמב"ם: אחר שברכת חתנים תלויה בסעודה, אין די בשמיעת הברכות בשעת הנישואין, שכן זה עצמו אינו בסעודה, ויש לשוב ולברך בסעודה. אכן אפשר שתלוי בשאלה אם אלה שני סוגי ברכות: ברכת השבח וברכת המצוות, או סוג אחד (ועיין בב"י, תחילת סימן סב). ברם ריטב"א דחה חילוק זה והדגיש שב"פנים חדשות" הכוונה שלא היו נוכחים בשעת שמחה, כשמברכין ברכת חתנים, "ואף על פי שנכנס שם בשעת שמחה כמאן דלא הוו תמן מעיקרא דמי", ושמיעה לבדה היא שקובעת. וראה עוד ארחות חיים (הלכות ברכת המזון, סו"ס נח), אשר יצא לחלק בין יום ראשון - בו ודאי יש מי שטרם שמע הברכות - לשאר ימים, וכל זאת מתוך סברת הרמב"ם ששמיעה קובעת (וראה עוד שם, סימן נט).

ברכות, כדרך שמברכין בשעת נישואין". מעין חיוב גברא מונח על קרקפתו של כל אחד ואחד, להאזין ולברך את החתן והכלה בשבע ברכות הנישואין. לכן, אם לא הכל קיימו "חובתם", ויש שעדיין לא שמעו שבע ברכות הנישואין לזוג זה, אזי יש לנו "פנים חדשות" שלא שמעו ויש לברך בשבילו שוב את כל השבע, לשחזר את האמירה שהתקיימה בשעת הנישואין. ומאליו מובן, שלפי תפישה זו הרואה בה החזרת מעמד הנישואין,¹¹ בהכרח שגדר שבע הברכות שווה הוא כאן ושם.

בכך גם מתבארת היטב "השמטה" מסויימת של הרמב"ם. שלא כראשונים אחרים¹² שפסקו כי שבת ויום טוב ראויים גם הם להיחשב "פנים חדשות", רמב"ם לא הביא זאת, משמע ¹¹ כך מפורשת לשון הר"ן: "ולדידי הכי פירושא אי איכא פנים חדשות מברך כולה דלדידהו כתחילת נישואין דמי"; וכן ראה ערוך השלחן, אהע"ז סב, כד בביאור דעת הרמב"ם. ¹² שיטת הרא"ש ועוד [תוס' כתובות ז, ב; שיטמ"ק ומאירי ורא"ש, שם; מרדכי סימן קלג, ספר המנהיג ועוד], המחשיבים שבת ויום טוב כפנים חדשות.

וראה במאמרו של ר"מ גראסס (אור המזרח, גיליון 100, תשרי-טבת תשמא, עמ' 120-121), שביאר כי לשיטת ראשונים זו, השמחה היא היא הקובעת, ולכך לא אי-שמיעת הברכות אלא דוקא אי-השתתפות בסעודה - בה יש ריבוי שמחה - היא זו הגורמת להיות פנים חדשות. וראה מה שהביא בספר ברכת אברהם (ארלנגר) לכתובות ז, ב משם הגר"ח בחידושו (עמ' קפא, משם הגר"ז), לסייע שיטת הרמב"ם המבחין בין שמחה ובין ברכה, וליישב שיטת תוס'; אך יש מקום להעיר כי "השמחה" [!] במעונו" גם קודמת וגם מאוחרת לברכות, ומשמע אם כן שהשמחה מקיפה יותר מהברכה; וראה ערוך השלחן (אהע"ז סב, כא) אשר כתב דברים דומים, בענין אלמנה. זאת ועוד; על מה שהושוו שם "פנים חדשות" של נשואין ושל אבלות, יש להעיר שלכאורה כלל וכלל אינו דומה, שכן גם אם מטבע הלשון - "פנים חדשות" - חוזר כאן ושם, ברם טעם הדבר וענינו שונה לחלוטין כאן ושם, כאן הוא מצד ריבוי השמחה (לרא"ש וסיעתו) ואילו שם אינו מצד ריבוי צער האבל אלא משום גזירת מראית עין בלבד (ראה מועד קטן כא, א), ולא קרב זה לזה.

עוד רצה (שם) לומר, כי רק לרמב"ם אין עבדים וקטנים נקראים "פנים חדשות" משום שאינם בני חיובא, ברם לרא"ש וסיעתו, גם הם ייחשבו "פנים חדשות", מאחר ועובדה היא שגם הם משמחים. אך נראה שזה אינו מוכרח כלל, ולא די בעצם הדבר שהם משמחים. הן שער בעצמך: וכי אין זה פשוט שגם לדידו של הרא"ש, לא כל מה שגורם שמחה לאדם ייצור חיוב "שבע ברכות", וחידוש שנאמר גבי שבת אין לך בו אלא חידושו. ראייה לדבר, ממה שהרמ"א, שמזכיר את שיטת הרא"ש, אף על פי כן אינו מזכיר היתר עבדים וקטנים. ועוד, גם הריטב"א שהביא את שיטת תוס' לצרף שבת ל"פנים חדשות", למרות זאת כתב שאשה אינה בכלל זה, ומתוך שאינה ראויה להימנות

לא סבר כך. וכל זאת על שום מה? לאור האמור, הרי אכן, "השמטה" זו, מצידו, מובנת, אף מתבקשת. לשיטתו, מה שייך לדבר על מועד, על תאריך או על יום חג, כעל אדם, אותו "מוציאים ידי חובה"? אם - כאמור - לשיטתו, גדר "פנים חדשות" פירושו חיוב ברכה המונח על ראשו של אדם, ודאי שאין לכך כל שייכות לשבת ויום טוב, ובדין השמיט זאת אפוא הרמב"ם!
אכן, לפי זה נראה לחדש, כי כפי שצריך להקדים את ברכת בורא פרי הגפן [וברכה על ההדס] לשש הברכות, בשעת הנישואין, כך גם משך שבעת הימים - אם מברכים את כל שבע הברכות, היינו אם "מחזירים" אותו מעמד לקדמותו, אזי דין הוא שיקדימו גם שם את ברכת בורא פרי הגפן [וברכה על ההדס] לשש הברכות.¹³

ד

אם כנים אנחנו בכך, אזי נמצאנו למדים הבחנה יסודית בין מקרה שיש "פנים חדשות" ונאמרות כל שבע הברכות, ובין מקרה שאין מצויות "פנים חדשות" ולא נאמרת אלא ברכת "אשר ברא" לבדה. הן הייחודי לשבעת הימים שאחר הנישואין אינו אלא ברכת "אשר ברא" לבדה; היא היא שניתקנה לברכת החתן והכלה בימים שאחר הנישואין.¹⁴ לעומת זאת, כאשר נאמרות כל השבע, אין זה מהמתוקן ומכוון באופן מיוחד לימים אלה, אלא זו חזרה על "שבע ברכות של נישואין" שנאמרו בשעתן.

עתה, ממילא יתבאר הכל בשופי. בהלכות אישות דן הרמב"ם על שעת הנישואין עצמה, ושם אמירת כל השבע היא היא עיקר התקנה, וכל השבע כאחת הן ברכת חתנים המחוייבת להיאמר עתה. לא כן בהלכות ברכות, שם דן הרמב"ם על הסעודות הנערכות בימים שלאחר בעשרה של ברכת חתנים, גם אינה חשובה ל"פנים חדשות", ומן הסתם הוא הדין לעבדים וקטנים, אשר כשם שאינם מצטרפים לעשרה כך גם לא יועילו ל"פנים חדשות" אף לרא"ש וסיעתו. נפקות נוספת הנובעת ממחלוקת זו, משם הרב"צ אבא שאול זצ"ל - ראה בספר בית חתנים, יב, הערות 19, 44.

¹³ תימוכין לכך בספר מאמר מרדכי (כרמי - או"ח קצ, א), המדייק בדעת הרמב"ם להקדים בורא פרי הגפן. ואכן, בספר שובע שמחות (ד, כט ובהערות שם) הביא שבני תימן נוהגין "לברך אחר ברכת הגפן, לפני שבע (שש) הברכות גם על הבשמים" (ועיין שם, לז-לח ובהערות); וראה הלכות ברכות ז, יד ומגדל עוז והגהות מיימוניות שם.

¹⁴ וכן היא לשון שו"ת הרדב"ז, תתקצז (ג' תקסז, בענין הברכות למחזיר גרושתו): "הברכה המיוחדת לחתנים היא אשר ברא ששון ושמחה וכו' וחותרם בה משמח חתן עם הכלה... שבע ברכות לא נתקנו על השמחה אלא על הזיווג הראשון של אדם וכו'".

הנישואין – כלשונו: לאלמון "יום ראשון בלבד, ואם בחור... או... בתולה מברכין אותה כל שבעת ימי המשתה" – ובימים אלה עיקר ברכת חתנים המיועדת לאמירה "בכל סעודה וסעודה שאוכלים שם", אינה אלא ברכת "אשר ברא" לבדה, ואילו כלל השבע אינם התקנה המיוחדת לימים אלה אלא מעין שיחזור מעמד הנישואין שקדם.¹⁵ אין כל סתירה אפוא בעצם ההגדרה השונה הניתנת לברכת חתנים, שכן בכל מקום ישנה התייחסות הנוגעת לעניינו-ייחודו-הוא.¹⁶

ואדרבה, עצם החלוקה להלכות אישות ולהלכות ברכות, מוכיחה בעליל על הבדלתם. לעומת עיקר הליך הקידושין והנישואין המתבאר בשלימותו בהלכות אישות, דין ברכת "אשר ברא" עצמו הוצמד להלכות ברכת המזון ולהוספותיה (הוספות השבת, הרגלים, חנוכה ופורים, וכן גם ברכת אבלים - ושכחתם). ההבדלה נובעת מהכרה שאכן אין לראות בברכת "אשר ברא" אלא עוד אחד מסוגי ההוספות לעיקר ארבע ברכות המזון. כרוצה לומר: דרך כלל מחוייב כל אדם בארבע ברכות המזון (המבוארות שם), אך לעיתים הוא מחוייב בחמש. כיצד? ובכן, האוכל בבית חתנים באחד משבעת ימי המשתה, מברך חמש ברכות - מוסיף את ברכת "אשר ברא", ההופכת חלק מברכת המזון כולה.¹⁷

¹⁵ נראה שלכך גם הקדים הרמב"ם בהלכות ברכות את העיקר - ברכת "אשר ברא" (הלכה ט) למה שאינו עיקר כאן - כלל השבע (הלכה י). ואין לסתור ביאור זה בדבר "החזרת מעמד שעת הנישואין" ממה שהרמב"ם שינה, לכאורה, את סדר הברכות ואת גירסתן מהלכות אישות להלכות ברכות, שכן כבר אמור לעיל (הערה 2) שהלכה משובשת זו כולה הושמטה בנוסחאות דייקניות, וכלל אינה בנמצא שם.

¹⁶ ראה נוספת למעמדה העצמי של ברכת "אשר ברא" בתוך כלל השבע, מצויה בהכרעת השאלות (שאלתא טז), לומר "אשר ברא" כל שלושים יום (כאשר יש "פנים חדשות"), והכוונה רק ל"אשר ברא" ו"שהשמחה במעונו" ולא לכלל השבע; וכן הוא גם בשיטה מקובצת כתובות, שם, מלשון "שיטה ישנה". [ועיין בהעמק שאלה, שם, ס"ק יג שם ביאר את גדר השלושים יום, על פי מה שאמרו בכתובות ד ויומא עח, ש"כלה זמנה ל' יום"; וראה עוד שם שאלתא טו, סק"ח].

¹⁷ לפי זה נראה שלשיטת הרמב"ם, כפי שברכת המזון עצמה אינה חייבת להיאמר על הכוס ובברכת בורא פרי הגפן (הלכות ברכות ז, טו), כך גם כאשר נאמרת ברכת "אשר ברא" לבדה, כגון שאין "פנים חדשות", אין כל חובה - מעיקר הדין - לסדרה על הכוס, שכן אין זו אלא ברכת המזון מורחבת ותו-לא. ואם אכן כך הדבר, אזי נראה שגם כאשר כן יסדרה על הכוס, לא יקדימו את ברכת בורא פרי הגפן ל"אשר ברא" אלא דוקא יאחרוה, וככל זימון וזימון. [מה שאין כן כאשר אומרים את כל השבע, שכן אז "חוזר מעמד הנישואין", כאמור לעיל הערה 13. לכך דייק הרמב"ם

נמצא שכשינוי ברכת המזון בשבת ובמועדים מברכת המזון בחול - הוספת "רצה והחליצנו", "יעלה ויבא" (רמב"ם שם ה"ה), וכשינויים מברכת המזון בחנוכה ופורים (שם ה"ו), כך גם שונה ברכת המזון הנאמרת בבית חתנים, בכך שמוסיפים בה "אשר ברא". ברם, כפי שברכת המזון של שבת ומועד וחנוכה, גידרן כולן נותר כברכת המזון הנאמרת תדיר על ידי כל אחד ואחד מהסועדים, כך גם ברכת המזון הזו, של "בית חתנים", אין לראות בה אלא ברכת המזון מורחבת אשר צריכה להיאמר על ידי כל אחד ואחד מהסועדים.¹⁸

עתה מיושבת היטב הדגשת הרמב"ם, דוקא בהלכות ברכות ולא בהלכות אישות, את ההלכה: "ואין מברכין ברכה זו לא עבדים ולא קטנים". עתה, ההדגשה כאן וההשמטה שם, מבוארים כפתור ופרח. בשלמא בהלכות אישות, שם הנושא הוא אמירת כל שבע הברכות לכנותם "שבע ברכות של נישואין" (ולא "שש", כסתם לשונו בהלכות אישות), להדגיש שכולל את ברכת בורא פרי הגפן, שלא כהלכה ט, שם לא נזכרה כלל]. יתכן שמכאן גם מנהג הספרדים (שו"ת חיים שאל, א', מד; בית עובד, כד), לברך ברכת "אשר ברא" על כוס ברכת המזון עצמה ולא על כוס נפרדת, מאחר וזה חלק והמשך לכוס הזימון של ברכת המזון. ואכן בספר שובע שמחות (ד, הערות ה) כתב ש"זהו מנהג תימן הקדום" (ועיין בספר ברכת חתנים, יג). אלא שבשו"ת הרמב"ם (סימן רפח - מהדורת בלאו, ב', עמ' 540-541) כתב כי לכתחילה יש לחלק את ברכות האירוסין והנישואין לשתי כוסות. ואולם יתכן שלפי עניינו שם, הכוונה לשעת הנישואין דוקא - והרי את ברכת האירוסין כלל לא שייך "להחזיר" - ולעומת זאת ל"אשר ברא" לבדה, אכן די בכוס אחת.¹⁸ אלא אם כן ירצה האחד להוציא ידי חובה את השאר בברכה זו, כבשאר ברכות, כמובן.

בהדגשה זו של הרמב"ם, שהברכה נאמרת כתוספת וכהמשך לברכת המזון - כמבואר הן ממיקום ההלכה והן מלשונו "בכל סעודה וסעודה שאוכלים שם", "כשהיו האוכלין" ועוד - בא להוציא מהנאמר במסכת סופרים (יט, יא): "מנהג רבותינו" לומר בבוקר ובערב ברכת חתנים אף ללא סעודה, וכבר חלקו על כך ראשונים - ראה חידושי הרמב"ן כתובות שם - וזו דעת רמב"ם כאן להצמידה לסעודה. [יש להעיר שהגר"א, במסכת סופרים, הגיה וגרס "בערב אחר סעודה" ולא קודם סעודה (וראוים הדברים להוספה, באנציקלופדיה תלמודית, ד', טור תרלח והערה 97). וראה עוד מנהג קטלוניא, המובא בריטב"א ובתשובת רב האי גאון, המובאת ברא"ש]. סיוע לשיטת הרמב"ם, ראה כתובות ח, ב: "כי תניא היא בברכת המזון", הרי שברכת חתנים הוצמדה לברכת המזון כשם שגם "השמחה במעונו" הוצמדה לה. (ועיין בשו"ת הרמב"ם, הנ"ל, א', עמ' 365: נשאל על סידור שבע ברכות בלא סעודה, ועל כך אינו משיב). וראה מנחת שלמה, א, סימן יח, עמ' קלא הערה 7, הסובר שהברכה תלויה בברכת המזון ולא בסעודה כשלעצמה.

המתירות אשה לבעלה, אמירה שהיא חלק ממעשה הנישואין, שם פשוט וברור שמי שאינו בר הכי ודאי אינו יכול להוציא את החתן ידי חובת ברכתיו. לכן, כשם שהללו אינם יכולים להימנות על מנין העשרה המאפשרים את אמירת הברכות (שם פ"י ה"ה),¹⁹ כך גם אינם יכולים להוציא ידי חובה באמירת הברכות.²⁰ מה שאין כן בהלכות ברכות, שם הנושא הוא אמירת ברכת המזון כל אחד ואחד לעצמו,²¹ כאן היה מקום לחשוב שמכיון וגם הללו מצויים הם בבית חתנים, גם הם סעדו שם והתחייבו בברכת המזון, אזי כשם שבשבת ויום טוב גם הם מברכים ברכת המזון "מורחבת", כך גם כאן יברכו גם הם לעצמם ברכת המזון "מורחבת". לשון אחר: גם הם יוסיפו לעצמם, בברכת מזונם, ברכת "אשר ברא", ככל שאר בני הבית! להסרת טעות זו, הוכרח הרמב"ם לפרש שלא כן הדבר. מאחר והם אינם שייכים כלל ועיקר בענין הנישואין - הן עבד שלפי מעמדו

¹⁹ על פי משנה מגילה (ד, ג ובגמרא כג, ב), ובכתובות ז, ב - מקור הדין אם מבעז (רות ד, ב), אצלו נאמר שלקח עשרה אנשים מזקני העיר, ואם מתהלים (סח, כז) שם נאמר "במקהלות ברכו אלוקים ד' ממקור ישראל".

[כאן המקום להעיר שבסוף הקדמת שו"ת כנסת יחזקאל כתב לבאר את העובדה שהרמב"ם למד את דין עשרה מ"במקהלות" דוקא ולא מבעז, משום שהרמב"ם סובר שחתן עצמו עולה ומצטרף לעשרה, ולעומת זאת אצל בועז היו עשרה לבד מהחתן. והדברים קשים, שכן אמנם נכון הוא שרמב"ם נקט להלכה שחתן מצטרף לעשרה, ואולם הוא אינו מזכיר כלל ועיקר, לא בהלכות ברכות ולא בהלכות אישות, את "במקהלות". רבנו מנוח, בספר המנוחה (הלכות ברכות) אמנם עשה זאת, והזכיר "במקהלות" - אך לא הרמב"ם (והנאמר בהלכות תפילה ח, ה - עיי"ש - אינו ממין הענין כלל). דברי הכנסת יחזקאל, צע"ג. שוב ראיתי שכבר תמה כן בהערות שמלה לצבי, על שלחן העזר, (ח, ו סק"ב), וראה את שהעיר שם על הפלאה, וציין שכבר החת"ס בחידושי עמד על כך].

²⁰ נראה שלכך כיוון המגיד משנה בהלכות אישות (י, ד); וכן צריך לומר בדברי הכסף משנה, הלכות ברכות (ב, ט); וראה עוד לשון הלבוש (שלהלן הערה 32), לשון רבנו מנוח (שלהלן הערה 23), וריטב"א (הני"ל הערה 12).

²¹ שהרי הכל חייבים בברכת המזון, גם נשים ועבדים וקטנים, אם מדאורייתא ואם מדברי סופרים - ראה רמב"ם הלכות ברכות ה, א.

אסור לישא ישראלית, והן קטן שלפי גילו אינו שייך לכך²² - לכן גם לא יוסיפו ברכה זו לברכת המזון שלהם. מיותר לומר שחידוש זה צריך היה הרמב"ם לפרשו ולכותבו.²³

ה

התבארו אם כן כאן שלושה גדרים: א. שבע ברכות הנישואין אשר כולן כחטיבה אחת נקראות ברכת חתנים, משום שכך היא עיקר תקנת הנישואין, להתיר אשה לבעלה אחר אמירת שבע ברכות.²⁴ ב. מעין "שיחזור" מעמד הנישואין לקדמותו, משך שבעת ימי המשתה,²⁵ ולכן אמירת כל שבע הברכות באוזני "פנים חדשות" שטרם שמעם. ג. הוספת ברכה חמישית לארבע ברכות המזון הרגילות הנאמרות על ידי כל אחד מהמסובים, מתוך חיוב "בית חתנים" לכל סעודה

²² על נישואי קטן, ראה יד לגילת - אסופת מאמרים של יצחק דב גילת, ירושלים תשס"ב, עמ' 49-

.23

²³ בספר המנוחה, לרבנו מנוח (הלכות ברכות), כתב שני טעמים לשלילת עבדים וקטנים מהברכה: א. "כיון דליתנהו בכלל זימון ליתנהו בכלל אותה ברכה, שהרי אין אומרים אותה אלא היכא דאיכא זימון, ומסתברא דה"ה נשים" [בהקשר זה, ראה חלקת מחוקק, אהע"ז סב, ה]; ב. "וי"ל דעבדים שאני, כיון דליתנהו בתורת קידושין ונישואים אין מברכים ברכה זו", וכן גם קטנים, אולם נשים כן שייכות. נמצא אפוא שביאורו השני שווה לגמרי לנאמר לעיל, ועבדים וקטנים הופקעו מהברכה בה אינם שייכים. ביאורו הראשון - שמחמיר יותר ביחסו לנשים - תלוי במחלוקת אם ברכת "אשר ברא" תלויה בזימון [ראה ר"ן, רא"ש וריטב"א בסוגיית כתובות, לעומת תוס' רי"ד שם, ולהלכה בשו"ע סב, ד ורמ"א שם, ושם, ז. ועיין בשו"ת יביע אומר, ג', אהע"ז, יא, ביחס לצירוף קטן; בספר שובע שמחות, תחילת פרק ג; בית חתנים, תחילת פרק י; שו"ת אגרות משה, או"ח א', נו]. רבנו מנוח עצמו אכן מדגיש ש"מנהג לאומרה אפילו בשלושה... אבל פחות מכן לא", אך אין הכרח שטעמו זה אמור בדעת הרמב"ם, הא ראה שהוא עצמו מביא שם ששבת חשובה "פנים חדשות", דבר שללא ספק מנוגד לרמב"ם.

²⁴ עיין בשו"ת חות יאיר, סוף ג (היא תשובת ר' גרשון אשכנזי ממיץ, ראה שם, מו), שלא נקרא "נישואין" עד אחר גמר ברכות, למרות שאינן מעכבות; וראה מה שהעיר החת"ס בתשובותיו, אהע"ז ב', קסו; והערת מנחת שלמה, הנ"ל.

²⁵ לפי זה מיושב היטב לרמב"ם מה שדין עשרה לברכת חתנים נאמר הן לשעת נישואין והן לשבעת הימים, וזאת מאחר ששורש הדברים אחד הוא, ולכן מקור הדין (אם מבוטא ואם ממקור ישראל - לעיל הערה 19) מוסב אתרווייהו. מה שאין כן לרא"ש, קצת דוחק יש להסב מקור דין שנאמר על עצם הנשיאה, שייאמר גם למשך שבעת הימים.

וסעודה הנעשית שם. לעניין זה, כל השייך בברכה זו – כולל גם אשה, השייכת במצות פריה ורביה ובנישואין – מצווה להוסיף לברכת מזונו ברכת "אשר ברא" ולאומרה כחלק מברכת המזון. רק מי שאינו שייך, ולו גם עתה, בנישואין כדת משה וישראל (עבד וקטן), הוא המופקע מהוספת ברכה ויסתפק גם בבית חתנים בארבע ברכות המזון בלבד.

דומה כי בדרך זו גם מתבארת העובדה שבהלכות אישות הצריך רמב"ם עשרה לאמירת ברכת חתנים בשעת הנישואין – כעיקר התקנה²⁶ – ולאמירת שבע הברכות באוזני הפנים חדשות, ולעומת זאת לאמירת ברכת "אשר ברא" בשבעת ימי המשתה לא הצריך. ברם עתה הדברים פשוטים, אף מתחייבים. בראשונות, שחוזר הדין לקדמותו, אזי כשם שנצרכו העשרה למעמד הנישואין עצמו, כך הם נצרכים ל"שיחזורו". באחרונה, לעומת זאת, הייחודית והעיקרית לשבעת ימי המשתה, הרי מאחר וזו אינה אלא ברכת מזון אישית, גם אם מורחבת, ברי שבה אין שום סיבה להצריך עשרה.

ו

הדברים שלעיל, אשר ביררו מהותה וגידרה של ברכת חתנים, פורכים ומשרשים מישגה הלכתי של אותו שדן²⁷ ב"שאלת זוג צעיר דתי-מודרני שחברים יקרים שלהם עורכים סעודת "שבע ברכות" לכבודם, והם רוצים לכבד אחת הבנות שהיא ידידה של החתן וכלה באחת הברכות". על סמך דיוק ברמב"ם, אשר השמיט "נשים" ממניעת הברכה, הסיק הלה כי "בודאי שיכולות לברך ברכת חתנים כמו הגברים". החרה אחריו אותו שכתב כי "צדק בעל המאמר מבחינה הלכתית. לא מצאתי מקור האוסר על נשים לברך שבע ברכות". הבירור הני"ל²⁸ מבהיר שבטעות יסוד דבריהם.

²⁶ ראה לעיל הערה 19.

²⁷ ראה 'עמודים', גיליונות 444, 446.

²⁸ לבקשתי הואילו הגר"א שפירא שליט"א והגר"ש ישראלי (שליט"א) [זצ"ל] לעבור על הנכתב בזה, לחוות דעתם בנדון ולהסכים להכרעה. הגר"ש ישראלי אף פירסם דעתו בנדון – ראה חוות בנימין, במאמרו הנדפס בקובץ "ברקאי" א' עמ' 66-163, ואף הוא – אם כי בדרך אחרת – מסיק "שבנידון של שבע ברכות אין מקום שאשה תאמרה", עיין שם.

באשר לגוף דבריו שם, בהורמנא וברשות נקיטנא בשפולי מאמרו בסנסן זעיר. בנוגע לחידושו "כי אין כלל מצוה על אחרים לשמח את הכלה ישירות, וכל המצוה אינה אלא לשמח את החתן", "ומצוה זו לשמח החתן אינה מוטלת על הנשים", וממילא הפקיע לגמרי הנשים ממצות שמחת חו"כ. הנה אמנם סיוע מעט יש לכך מלשון רש"י ברכות ו' ב' "אגרא דבי הלולי מילי - לשמח החתן בדברים", וכן הוא לשון השלי"ה "ירבה בתחבולות לשמח החתן ולשבח לפניו הכלה... זהו

מכל האמור מתבאר כי כפי שלכל שנצרכים עשרה, פשוט שאין אשה נמנית למנין,²⁹ כך הוא גם דין ברכת חתנים עצמה,³⁰ הן לאמירתה בשעת הנישואין והן לאמירתה משך שבעת ימי שמחתה; עו"ר "מטה משה" (לתלמיד המהרש"ל) עמוד הגמ"ח חלק ג' פ"ב: "דרך הפשט נראה כי עיקר המצוה הוא לשמח את החתן ולשבח ולהלל הכלה בפניו וכו'! עוד ראה שלי"ה מס' פסחים בד"ה בענין ושמחת בחגיך: "...ורז"ל הזכירו ביותר שמחת חתן כמ"ש כל הנהנה מסעודת חתן ואינו משמחו וכו' מפני שיש בכלה פנים לכאן ולכאן אי דמיא עליו ככשורא יעשה כההוא סבא (עי' כתובות י"ז) ואי לא לא. עוד י"ל דירבה תחבולות ביותר לשמח חתן וישב לפניו הכלה כי אם החתן שמח וטוב לב אז החתן מאהב את הכלה ומחזיר אחריה וזהו שמחתה" (ועיי"ש בהמשך הדברים - מדוע בנוגע להכנסה לחופה הזכירו בעיקר הכלה). ברם אין ספק שפשטות לשון הטוש"ע אהע"ז ס"ה מורה כי מצוה היא הן על גברים והן על נשים לשמח גם החתן וגם הכלה. ואדרבא הלא כמקור עקרי למצוה זו הביא הטור מעשיה של איזבל כמבואר בפרקי דר"א פ"ז "שהיה ביתה סמוך לשוק וכל חתן שהיה עובר היתה יוצאת מביתה ומצלצלת בכפיה ומקלסת בפיה ומהלכת עשר צעדות", משמע בבירור שהאשה שייכת בכך. ואם כי בדבר השמחה בפני החתן דרך ריקוד ושיר יש להעיר שהטור גרס "לפני חתן וכלה" וכבר העיר ע"כ רד"ל שם דודאי עיקר הקילוס לפני הכלה (וסייע כן גם מרד"ק למלכים, אם כי בילקוט ובכד הקמח ועד גרסו "לפני חתן" בלבד) מ"מ במה שאינו סטייה מדרכי צניעות ודאי שייכת אשה. (וראה עוד רד"ל לפדר"א פט"ז אות ס"א, ו"דרישה" לסי' ס"ה וט"ז שם - עיקר קילוס ולווי הוא לכלה דוקא). וכן שבת ושמעתי ממורי הגר"א שפירא שליט"א דמכיון ושמחת חו"כ מכלל גמ"ח היא, מה סברא היא להפקיע נשים מגמילות חסדים! ודו"ק.

²⁹ כמפורש במשנה וגמי מגילה כג, ב, ולמדוהו מקרא דונקדשתי בתוך בני ישראל - הן לענין תפילה ונשיאת כפיים (ראה רמב"ם ה"ל תפילה פ"ח ה"ד ופ"טו ה"ט ושו"ע או"ח סי' נ"ה א' לקדיש קדושה וברכו) הן לקריאה בתורה (רמב"ם שם פ"ב ה"ג ושו"ע שם רמ"ג א' ומשי"ב סק"א וסק"ב וע"ע ערוה"ש שם) והן לזימון בשם (רמב"ם ה"ל ברכות פ"ה ה"ז וכס"מ שם ושו"ע שם קצ"ט ו'). ומה שהסתפק הרמ"א (שם תר"צ י"ח) בצירוף נשים למגילה - היינו רק מצד פרסומי ניסא (כמבואר בפמ"ג ומשי"ב שם). וע"ע תוס' ברכות מ"ה ב' (ד"ה והא מאה) דאית להו דאף מאה נשי לא חשיבי אלא כתרי גברי לכל ענין קבוץ ותפילה ולמאי דבעי עשרה ואף שלשה מעיקר הדין (דלא כזימון שמעיקר הדין רצו שנים רשאין). ולפ"ז למי דסבר - להלן הערה ז'-דבעינן ג' לאשר ברא וקטן אינו מצטרף (דלא כזימון) תהיה כאן גריעותא נוספת (וראה לעיל הערה 21).

³⁰ לעיל הערה 18. וע"ע אוצה"ג כתובות ז' ב' פ"סקא ל"ח-ט', ולהלכה שו"ע אה"ע ס"ב ד'.

המשתה;³¹ נצרכים עשרה גדולים, זכרים ובני חורין,³² וגם ל"פנים חדשות" אינה נחשבת.³³ ומכאן, שבשעת הנישואין ודאי שאשה אינה יכולה לומר את הברכות ולהוציא ידי חובה, ואף משך שבעת ימי המשתה כשנאמרות כל השבע אינה יכולה להשמיעם, שכן כאמור גם זה תלוי בדין עשרה. יתירה מזאת, לסיעת הראשונים³⁴ המצריכה עשרה לברכת "אשר ברא", הרי כך הדבר וכך הדין גם לעניין זה, ואשה מנועה. באשר לחולקים ואינם מצריכים עשרה לברכת "אשר ברא", ולדידם מעיקר הדין גם אשה חייבת בברכה זו, דומה כי יש לתת את הדעת על היבטים נוספים: להלכה נצרך זימון,³⁵ וכלל נקוט בידינו שאשה לא תזמן עם אנשים³⁶ ואפילו בנוכחותם³⁷ - וכאן הלוא ישנו החתן - ומה גם שמדובר בציבור³⁸ ועל הכוס³⁹ [הן זו של זימון והן זו של "אשר ברא" - וראה לעיל ³¹ כמבואר לעיל הן לרמב"ם והן לדעת הרא"ש והראשונים. וע"ע אוצה"ג שם פסקא ע"ד פי' ופי"ג.

ורבינו מנוח כתב "דלא גרעי ז' ברכות מברכת חתנים" ולכן בעיני בני חורין וגדולים.

³² דאין זה רק מדין כל דבר הצריך עשרה (ברכות מ"ז ב') אלא מקרא דבועז בו נאמר "עשרה אנשים" דהיינו גדולים וזכרים וכן מקרא דמקהלות - אין קהל אלא עשרה גדולים וזכרים, ומפורשת כן היא לשון הריטב"א כתובות ז' ב' "ודאי בעי שיהיו גדולים וגברים מדכתיב עשרה אנשים וכו' וכן כתב הרמב"ם ז"ל דצריך גדולים ובני חורין" - אנשים דקרא - ודאי דבעי גברים). וכך גם מוכח מלשון הלבוש אה"ע ס"א ה' "אין מברכין ברכה זו לא עבדים ולא קטנים דאנשים כתיבי וכו'", ולא הוצרך לשלול נשים - ד"אנשים" שהפקיע עבדים וקטנים הפקיע גם נשים. ³³ לעיל סוף הערה 11 - מהריטב"א. וכ"כ בספר "זכור לאברהם" (רבי אברהם אלקלעי) חאה"ע אות ב' והובא בפחי תשובה אה"ע סי' ס"ב ס"ק י"ד, וכן מוכח גם מביאור הגר"א - עיי' ברכת אליהו ושם.

³⁴ לעיל הערה 5 והערה 7.

³⁵ כנסמן לעיל בהערה 21.

³⁶ משנה וגמ' ברכות ריש פרק ז', רמב"ם הלי' ברכות פ"ה ה"ז, שו"ע הנ"ל קצ"ט ו'. וראה לשון החזו"א (או"ח סי' ל' אות ח') שכתב "הא דנשים אינן מצטרפות עם אנשים - משום שאין חבורתן נאה ואינם נקבעים זע"ז לחבורה אחת... להשתתף בברכה בשביל אחדותן אין ראוי וכו'".

³⁷ ראה ספר "האשה והמצוות" (אלינסון) פרק ז' - עמ' 77. [אמנם בזה מ"ש בספר "הליכות ביתה" עמ' צ"ד הע' יד].

³⁸ וכתבו תוס' סוכה לח, א' דבפני רבים זילא מילתא. וע"ע מש"ב או"ח רע"א סק"ד - משם הא"ר ודה"ח - דלא תוציא אשה אנשים שאינם מבני ביתה. וראה מ"ש בשד"ח (אסיפת דינים מערי' אבלות אות ק"ס ופאה"ש אות ט') למחות בבת האומרת קדיש אחר אביה, ולו רק מחמת "שהוא

הערה 17], לא ראוי שדוקא אשה היא זו שתפטור את הצבור מחיוב אישי המוטל על כל אחד ואחד,⁴⁰ אלא אחת מהשתיים: או שכל אחד ואחת יברך לעצמו, או שאחד מהאנשים יוציא השאר ידי חובה.⁴¹ ברור מכל מקום, שאין השמטת הרמב"ם את המילה "נשים" מורה אלא רק את עצם חיובה גם היא בברכה, לא הוצאתה אחרים ידי חובה, מה שאינו ממין הענין כלל.⁴²

דבר חדש וזר בעיני רבים ויש לחוש שע"י כן יתחלשו כח המנהגים של בני ישראל שהם תורה ויהיה כל אחד בונה במה לעצמו עפ"י סברתו ומיחזי מילי דרבנן כחוכא ואיטולא ויבואו לזלזל ח"ו".

³⁹ ועייה"ט מ"ש שעה"צ סי' קצ"ט סק"ו.

⁴⁰ כדמוכח מענין קה"ת, דאף שמעיקר הדין אין כל מניעה מעלייתה של אשה לתורה לעניינים מסויימים [רק לשבעה ולא לשלושה ע"י מג"א רפ"ב ומש"ב ס"ק י"א - יב] ואף זה רק להשלמה ולא שיהיו כל העולים נשים "דכיון דלאו בני חיובא נינהו לא מפקי לגמרי" (ר"ן על הרי"ף מגילה - י"ג א' בדפ"ו דילן - וכ"כ להלכה הרמ"א או"ח רפ"ב ג') וכן הדגיש התשב"ץ (א' קל"א) שרק מכיון שהצבור כבר יי"ח הותרה עלייתה, וכ"כ המאירי (מגילה שם) שהואיל וכבר קרא אחד כבר נשלמה תקנת משה רבינו. וע"ע שו"ע רש"ז רפ"ב דאשה אינה יכולה לשמש ש"צ בקריאה (בעל קורא) משום שאינה יכולה להוציא העולה בקריאתה). ואעפ"כ להלכה לכתחילה כלל לא תעלה אשה ותקרא בתורה "מפני כבוד הצבור" (מגילה כג, א, רמב"ם הל' תפילה פ"ב הי"ז, שו"ע רפ"ב ג'), ורק כשאין בקיאיין תקרא (ראה הגה' יעב"ץ מגילה שם), כלומר לא מצאו חכמים לנכון לתקן כסד קבוע ותדירי שימוש אשה בפני הצבור.

⁴¹ כאן המקום להעיר בקיצור ובתימצות ריעותות נוספות העלולות להיווצר:

א) קול באשה ערוה, השייך ברובא דרובא דנשי דידן אם מדין אשת איש ואם מדין פנויה נדה (ראה שו"ע אה"ע סי' כ"א סק"ד וב"ש שם, וע"ע שו"ת אגרו"מ או"ח ח"א סי' כ"ו) ויש ראשונים שנימקו בכך מה שאין נשים מויי"ח האנשים במגילה (ע"י עיטור הל' מגילה ובאשכול ח"ב דף ל' וארחות חיים הל' מגילה אות ב' ובספר בני יששכר סי' קכ"ג. ובסמ"ג הל' מגילה השוה מגילה לקה"ת ואינה מוציאה האיש, וב"ח סי' רע"א השוה קידוש למגילה ואוסר!).

ב. מהנאמר בגמ' סוטה מח, א' "זמרי גברי ועני נשי פריצותא, זמרי נשי ועני גברי כאש בנעורת וכו". וברש"י "שהעונה מטה אזנו לשמוע המזמר, נמצאו האנשים נותנים לבם לקול הנשים". ולכל מה שהתירו חז"ל למרות ב' הריעותות, צריך לומר שבמקום אימתא דשכינה התירו [והרחיב ע"כ דברים הגר"ע יוסף בהערותו בשו"ת יחוה דעת, סו"ס טו - עיי"ש] ובמקום הצורך ותו-לא. (וראה שו"ת אורח משפט סי' ל"ה).

ג. אמירת "שהשמחה במעונו" במקום עירוב אנשים ונשים - ראה ספר חסידים סי' שצ"ג וב"ח וב"ש ובאה"ט אה"ע סי' ס"ב ס"ק י"א ויד אהרן שם סכ"ח וכן עזר מקודש שם, ש"ך יו"ד סי' שצ"א סק"ו. וע"ע בספר "הצנע לכת" (אלינסון) עמ' 28 ואילך. ובאשר לדבריו הידועים של הלבוש - מנהגים סוף חאו"ח סל"ו - ראה מה שהעיר בכך בספר "שובע שמחות" עמ' ע"ה מו"ה נ"ד"ה'.

ד. הצורך בכיסוי הראש, אף לפנויה - ע"י שו"ת יביע אומר ח"ו או"ח סי' ט"ו.

ה. עוד מן הראוי להעיר שחלילה לא התירו לעבור על שום איסור ולו דרבנן בלבד בכדי לשמח חתן וכלה [אסרו למחוא כף בשבת לכבוד חו"כ; אסור להסתכל בפני כלה כדי לחבבה על בעלה - ע"י כתובות י"ז, וראה שד"ח מערכת חתן וכלה אות י"ב, בן איש חי שופטים אות י"ח], וראה בספר "בית חתנים" פרק י"ז ס"ז סוף הערה 13, והערה 14 (הבאת "קוסס") הערה 15 (התחפשות איש בבגדי אשה ולהיפך), ושם סעיף י' ואילך.

⁴² זוהי הטעות הבסיסית המונחת בשורש המאמר הנ"ל ובמסקנתו. עם זאת ואגב גררא יש להעיר שהמאמר עצמו רצוף שגיאות [לדוגמה: מתיר לאשה לזמן בנוכחות החתן והכלה; מציין רק נימוק הוצאה ידי חובה כפסילת אשה מזימון, בעוד שאין כלל צירוף; מציין שימוש ב' כוסות - לרמב"ם; פשיטא ליה להתיר "שהשמחה במעונו" בעירוב; פשיטא ליה ללא חולק דבעי זימון ל"אשר ברא"; פשיטא ליה וללא חולק דלא בעי עשרה ל"אשר ברא" לדעת הרמב"ם; משמע (מראיית השו"ע וחלוקת הכוסות) שסבר להתיר אמירת כל שבע הברכות! ועוד] וד"ל